

УДК 159.98:37

Рудницька Світлана Юріївна, доктор психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України  
e-mail: [rudnsvit@gmail.com](mailto:rudnsvit@gmail.com)

## ТЬЮТОРСТВО ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОСТІ ДОРΟΣЛИХ У КОМБІНОВАНОМУ ОЧНО-ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ

### Анотація

*У статті наведено теоретичний аналіз проблеми розвитку суб'єктності дорослих у комбінованому очно-дистанційному навчанні, зокрема запропоновано розуміння тьюторства як технології індивідуалізації освіти, що передбачає створення реальних умов для «входження» кожного здобувача освіти з його особистими прагненнями та ресурсами в процес навчання, як управління власною освітньою траєкторією. Обґрунтовано, що на сьогоднішній день, застосування сучасних інновацій у навчанні вже неможливо розглядати окремо від технологій проектування віртуальних освітніх середовищ, створених за допомогою програмного забезпечення та комп'ютерних мереж. Комбіноване очно-дистанційне навчання визначено як динамічну конфігурацію очного, самостійного та онлайн навчання, а його інтегративний потенціал – як продуктивне поєднання досвіду класичного навчання з сучасними технологічними інноваціями в освіті. З'ясовано, що очно-дистанційне освітнє середовище формується у взаємодії множинних суб'єктів, відносини між яким визначаються принципово новою функціональною специфікою. Показано, що важливу умову розвитку суб'єктності в освітньому середовищі становить діалогічність педагогічного спілкування, що уможливорює реалізацію суб'єкт-суб'єктних відносин у процесі навчання. Реалізація суб'єктної стратегії педагогічного діалогу спирається на пробудження творчої активності учасників взаємодії, що супроводжується посиленням мотивації до навчання та розвитку особистості в цілому. Показано, що перспективи розвитку освіти, і в першу чергу, комбінованої освіти, пов'язано з інститутом тьюторства, який здатний актуалізувати та акумулювати процеси, спрямовані на розширення смислового діапазону «Іншого» в освітньому середовищі. Саме ідея тьюторства може бути втілена та ефективно використана при створенні сучасних практик і технологій змішаного навчання, основна ідея яких полягає в конструюванні в комунікативному освітньому просторі особистісних «можливих світів».*

**Ключові слова:** суб'єктність, комбіноване очно-дистанційне навчання, діалогічність, тьютор, тьюторство.

Rudnytska Svitlana, Doctor in Psychological Sciences, Associate Professor, Leading Researcher at department of modern information technologies of education The Institute of Psychology named by G.S. Kostyuk of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

## TUTORING AS A FACTOR OF SUBJECTNESS DEVELOPMENT OF ADULTS IN COMBINED FULL-TIME AND DISTANCE LEARNING

### Summary

The article shows theoretical analysis of the issue of subjectness development of adults in combined full-time and distance learning, in particular it suggests the understanding of tutoring as a technique of learning's individualization, which involves the formation of real conditions for an «entry» of each applicant of education with one's personal aspirations and resources into educational process, as managing one's own educational trajectory. It is proven that nowadays to consider the application of contemporary innovations in education is no longer possible separately from techniques of designing of virtual educational environments, created using software and computer networks. Combined full-time and distance learning is defined as a dynamic configuration of full-time, independent and online learning, and its integrative potential – as a productive combination of experience of classical learning with cotemporary technological innovations in education. The author explains that the full-time and distant educational environment is formed in the interaction of multiple subjects, and their relations are determined by fundamentally new functional specificity. The article shows that an important condition for subjectness development in educational environment is the dialogicity of pedagogical communication, which enables the implementation of subject- subjectness relations in the process of learning. The implementation of subjectness strategy of pedagogical dialogue is based on the awakening of creative activity of interaction's participants, which is accompanied by increased motivation towards learning and development of a person in general. It is explained that prospects for development of education, and in the first place, of combined learning, are related to the institute of tutoring, which is able to actualize and accumulate processes aimed at expanding the semantic range of the «Other» in educational environment. It is the idea of tutoring that can be implemented and effectively applied in the creation of contemporary practices and techniques of combined learning, which main idea is to construct personal «possible worlds» in communicative educational space.

Key words: subjectness, combined full-time and distance learning, dialogicity, tutor, tutoring.

Рудницкая Светлана Юрьевна, доктор психологических наук, доцент, ведущий научный сотрудник лаборатории современных информационных технологий обучения Института психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины

## **ТЮТОРСТВО КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТНОСТИ ВЗРОСЛЫХ В КОМБИНИРОВАННОМ ОЧНО-ДИСТАНЦИОННОМ ОБУЧЕНИИ**

### *Аннотация*

*В статье представлен теоретический анализ проблемы развития субъектности взрослых в комбинированном очно-дистанционном обучении, в частности предложено понимания тьюторства как технологии индивидуализации образования, которая предусматривает создание реальных условий для «вхождения» каждого учащегося с его личными стремлениями и*

*ресурсами в процесс обучения, как управление собственной образовательной траекторией. Обосновано, что на сегодняшний день применение современных инноваций в обучении уже невозможно рассматривать отдельно от технологий проектирования виртуальных образовательных сред, созданных с помощью программного обеспечения и компьютерных сетей. Комбинированное очно-дистанционное обучение определено как динамическая конфигурация очного, самостоятельного и онлайн обучения, а его интегративный потенциал – как продуктивное объединение опыта классического обучения и современных технологических инноваций в образовании. Определено, что очно-дистанционная образовательная среда формируется во взаимодействии множественных субъектов, отношения между которым определяются принципиально новой функциональной спецификой. Показано, что важным условием развития субъектности в образовательной среде является диалогичность педагогического общения, которая обуславливает реализацию субъект-субъектных отношений в процессе обучения. Реализация субъектной стратегии педагогического диалога опирается на пробуждение творческой активности участников взаимодействия, которое сопровождается усилением мотивации к обучению и развитию личности в целом. Показано, что перспективы развития образования, и в первую очередь, комбинированного образования, связано с институтом тьюторства, который способен актуализировать и аккумулировать процессы, направленные на расширение смыслового диапазона «Другого» в образовательной среде. Именно идея тьюторства может быть воплощена и эффективно использована при создании современных практик и технологий смешанного обучения, основная идея которых состоит в конструировании в коммуникативном образовательном пространстве личностных «возможных миров».*

**Ключевые слова:** субъектность, комбинированное очно-дистанционное обучение, диалогичность, тьютор, тьюторство.

**Постановка проблеми.** Динамічні перетворення українського суспільства в умовах техногенної цивілізації висувають нові вимоги до розуміння людського потенціалу як основи відтворення соціокультурного капіталу нації. У зв'язку з цим величезне значення набувають дослідження проблеми неперервної освіти (lifespan education) сучасної людини, зокрема розробка мережецентричного освітнього середовища, знаннєво-орієнтованих технологій в освіті, технологій трансферу знань в освітньому процесі, методичних та технологічних основ наукової освіти для різних вікових груп, розробка психологічних практик і технологій розвитку та саморозвитку особистості впродовж життя (lifespan development).

У цьому контексті, дистанційне, електронне (e-learning), мобільне (m-learning) навчання розглядається не тільки як інноваційна форма процесу неперервної освіти, а й як необхідна умова здійснення сучасного освітнього процесу в цілому. Стрімкий розвиток індустрії зі створення програмних комплексів e-learning, зокрема систем Learning Management Systems, що поєднують у собі можливості комунікацій, адміністрування, оцінки набутих

знань, розробки навчальних курсів різної спрямованості, зумовили експлікацію нових тенденцій трансформації сучасної дистанційної освіти, зокрема широке розповсюдження та використання на сьогоднішній день набувають системи змішаного (комбінованого) навчання (blended learning) (С.М. Березенська, К.Л. Бугайчук, В.М. Кухаренко, Н.Ю. Олійник, Т.О. Олійник, О.В. Рибалко, Н.Г. Сиротенко, А.Л. Столяревська, Е. Тоффлер та інші).

Термін «blended learning» уперше з'явився в інформаційному бюлетені в 1999 році, коли освітня компанія, яка раніше спеціалізувалася на інтерактивному навчанні, зазначила, що буде використовувати методики змішаного навчання та оголосила про свою нову назву «EPIC (Every Person Inspired to Create) Learning». Проте широкого використання термін «комбіноване навчання» («змішане навчання», «гібридне навчання») набув після виходу «Довідника змішаного навчання» (2006 р.) К.Дж. Бонка та Ч.Р. Грема [25].

На сьогоднішній день у суспільстві існує величезна затребуваність досліджень проблем комбінованого навчання, простежується принципове зростання уваги вчених до розвивальних можливостей віртуальних просторів (І.В. Кузнецова, Ю.І. Машбиць, С.Ф. Сергєєв, М.Л. Смульсон).

Згідно поглядів Р. Шанка, комбіноване навчання передбачає паралельне застосування «електронних» (дистанційних) та аудиторних методів, об'єднання таких традиційних формальних засобів навчання як роботу в аудиторії, викладання теоретичного матеріалу з неформальними: обговоренням окремих розділів навчального матеріалу за допомогою Інтернет-конференцій та електронної пошти [29]. Схожі думки висловлюють також С. Моебз та С. Вейбелзах, які артикулюють цей тип навчання як поєднання традиційного та дистанційного спілкування в процесі інтегрованої навчальної діяльності [28]. «Blended learning» як перспективний підхід, що інтегрує традиційне та комп'ютерно опосередковане навчання в сучасному педагогічному середовищі визначає С. Грехем [26].

Змішане навчання як предмет опрацювань українських дослідників (В.М. Кухаренка, А.М. Стрюка, Ю.В. Триуса) розглядається як «цілеспрямований процес здобування знань, умінь та навичок в умовах інтеграції аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності суб'єктів освітнього процесу на основі використання і взаємного доповнення технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання при наявності самоконтролю студента за часом, місцем, маршрутами та темпом навчання» [11].

П. МакГі та А. Райс виокремлюють три концептуалізації поняття гібридного навчання, які на сьогоднішній день поширені в науковому дискурсі:

- у вузькому сенсі це освітні програми, за якими студенти навчаються в кампусі та беруть участь у асинхронних он-лайн видах навчальної діяльності;
- у більш широкому значенні, це певні рамки он-лайн-курсу, що передбачають синхронні зустрічі та використання мережевих технологій з асинхронними видами навчальних занять і можливими очними зустрічами;

– різні моделі он-лайн поєднання студентів, які фізично не зустрічаються [27].

За результатами теоретичного аналізу проблеми продуктивного застосування методів комбінованого очно-дистанційного навчання в сучасному освітньому просторі, виділимо його головні завдання:

– поширення навчальних можливостей здобувачів освіти шляхом урахування їхніх індивідуальних освітніх потреб та можливостей, доступності та гнучкості структури та змісту навчального матеріалу, його ритму та темпу;

– трансформація педагогічного стилю викладача, перехід від трансляції знань до інтерактивної діалогічної взаємодії;

– персоналізація навчального процесу, в результаті чого здобувач освіти має самостійно визначати власні навчальні цілі та способи їх досягнення;

– стимулювання становлення суб'єктної позиції здобувачів освіти (підвищення рівня їхньої мотивації, відповідальності, самостійності, соціальної активності, рефлексії, здатності та прагнення до саморозвитку).

Отже, до очевидних переваг очно-дистанційного навчання по відношенню до його традиційних форм є посилення взаємодії між усіма суб'єктами освітнього процесу, поширення можливостей доступу до навчальних матеріалів, підвищення якості навчального контенту, економія ресурсів.

У свою чергу, принциповою перевагою змішаного навчання над дистанційним є продуктивна реалізація механізму зворотного зв'язку в освітньому процесі, порушення якого складає найпоширеніший недолік комп'ютерних навчальних систем [5].

Проте застосування комбінованих форм навчання також містить ряд принципів обмежень, серед яких залежність від технічних засобів, неминуча необхідність високого рівня володіння комп'ютерною грамотністю, сформована мотивація до самостійного навчання.

На сьогоднішній день у освітній практиці поширені такі моделі комбінованого навчання:

– ротаційна модель, прикладами якої є перевернуті класи, станції, лабораторії тощо;

– модель «Flex», яка передбачає наявність відкритого освітнього простору, індивідуальну роботу, менторську позицію викладача;

– модель «A la carte», що передбачає проведення деяких навчальних занять повністю онлайн;

– насичена віртуальна модель, при якій усі навчальні курси мають варіанти як онлайн, так і офлайн [10].

Узагальнюючи вищевикладене, зауважимо, що різні форми змішаного навчання і раніше використовувалися в освітньому процесі, проте його складові обмежувалися лекціями, семінарами, практичними і лабораторними заняттями, самостійною роботою здобувачів освіти. На сьогоднішній день, застосування сучасних інновацій у навчанні вже неможливо розглядати окремо від технологій проектування віртуальних освітніх середовищ (інформаційно-освітніх, інтерактивних навчальних), створених за допомогою програмного

забезпечення та комп'ютерних мереж. У цьому контексті, стріжке «розростання» комбінованих очно-дистанційних освітніх просторів яскраво ілюструє прозорість (відсутність) меж між реальним та віртуальним просторами в мінливому постіндустріальному світі: в «епоху розкриття всіх границь» межева (розділова) лінія між віртуальним світом та фізичною дійсністю поступово стирається, обидва світи стають для людини однаково реальними.

Отже, комбіноване очно-дистанційне навчання становить динамічну конфігурацію очного (face-to-face), самотійного (self-study) та онлайн (online collaborative) навчання, а його інтегративний потенціал, у свою чергу, визначається продуктивним поєднанням досвіду класичного навчання з сучасними технологічними інноваціями в освіті. Очно-дистанційне освітнє середовище формується у взаємодії множинних суб'єктів, відносини між яким визначаються принципово новою функціональною специфікою. А проблема розвитку особистості розглядається на принципах континуальності, антиципації та суб'єктності [17].

Континуальність розвитку розуміється тут як взаємозв'язок усіх етапів розвитку особистості; принцип антиципації полягає в спадкоємності її стадій розвитку; принцип суб'єктності постає як принцип авторства власного розвитку, його унікальності та варіативності [17]. Суб'єктність як характеристика особистості безпосередньо виражає її ставлення до себе як до автора, творця, діяча власної історії, що пов'язано з визнанням її активності, усвідомленості, здатності до цілепокладання, свободи вибору та відповідальності за його наслідки.

Важливу умову розвитку суб'єктності в освітньому середовищі становить діалогічність педагогічного спілкування, що уможливорює реалізацію суб'єкт-суб'єктних відносин у процесі навчання. Реалізація суб'єктної стратегії педагогічного діалогу спирається на пробудження творчої активності учасників спілкування (взаємодії), що супроводжується посиленням мотивації до навчання та розвитку особистості в цілому.

Проте в сучасному суспільстві спостерігається загальна тенденція втрати освітнім дискурсом своєї комунікативно-сміслової («живої» діалогічної) основи, внаслідок чого відбувається нівелювання особистісних властивостей суб'єкта навчального процесу, замість яких пропонується «готовий» образ «Іншого».

У зв'язку з цим перед педагогами і психологами постає завдання проектування таких освітніх середовищ, які могли б створити основу для подолання цих негативних проявів суспільного життя, сприяли б опануванню здобувачами освіти психологічної культури «живого діалогу» в сучасному дискурсивному просторі, характерними рисами якого є гіпертекстуальність, варіативність, невизначеність, нелінійність часу тощо.

Отже, проблема психологічного забезпечення програм розвитку суб'єктності здобувачів освіти, їхніх соціально-психологічних компетентностей (рефлексивної, комунікативної компетентностей, проектних здатностей тощо) на сьогоднішній день набуває особливої актуальності. У контексті розв'язання

проблем сучасного комбінованого навчання дорослих, неминуче виникає потреба переосмислення місця і ролі суб'єктів навчального процесу у віртуальному сегменті освітнього простору, зокрема ролі інституту тьюторства в умовах очно-дистанційної освіти. **Мета** даної статті постає в обґрунтуванні тьюторства як чинника розвитку суб'єктності дорослих у комбінованому очно-дистанційному навчанні.

**Результати теоретичного аналізу проблеми.** Перспективи розвитку освіти, і в першу чергу, комбінованої освіти, ми пов'язуємо саме з інститутом тьюторства, який здатний актуалізувати та акумулювати процеси, спрямовані на розширення смислового діапазону «Іншого» в освітньому середовищі. Саме ідея тьюторства може бути втілена та ефективно використана при створенні сучасних практик і технологій змішаного навчання, основна ідея яких полягає в конструюванні в комунікативному освітньому просторі особистісних «можливих світів».

Так, при комбінованому навчанні основним завданням тьютора є управління самостійною роботою здобувачів освіти: учнів, студентів, слухачів освітніх програм, учасників тренінгів, курсантів, аспірантів тощо. Тьютор має моделювати та конструювати умови для створення і реалізації індивідуальної освітньої траєкторії Учня. Він сам має вміти вчитися та передавати не стільки свої знання, скільки власний досвід самоосвіти тим, хто також перебуває в процесі самоосвіти [15].

Виникнення та розповсюдження тьюторства пов'язано з історією європейських університетів та походить з Великобританії. Як форма університетського наставництва тьюторство було започатковано у XIV ст. у класичних англійських університетах Оксфорда та Кембриджа. Поступово сфера діяльності тьютора розширювалася, все більшого значення набували його освітні функції: так, на сьогоднішній день в Оксфордському університеті 40% навчального часу відведено на лекції та семінари, а 60% – на роботу з тьютором.

У сучасному науковому дискурсі проблема тьюторства розглядається в різноманітних напрямках: осмислення поняття тьюторства (А. Белл, К. Блекбурн, Р. Веджері, Л. Дейві, Д. Елсон, Дж. Міллер, М. Мур, М. Сойбі, Г. Хорст та інші); проблеми тьюторства в контексті модернізації освіти (А. Бойко, Н. Дем'яненко, С. Дудчик, Т. Ковальнової, Л. Семеновської, М. Черемних та інші); аспекти підготовки педагогів до тьюторської діяльності (Е. Гордон, К. Колос, П. Коскінен, А. Ніколаєва, О. Попович, Н. Шалімова, Р. Шаран та інші); реалізація тьюторства в умовах загальноосвітньої школи (А. Адамський, Є. Волошина, С. Дерендяєв, Л. Долгова, Т. Ковалева Є. Ковриго, В. Конєв, С. Мануйлова, Н. Михайлова, О. Плахотник, А. Решетнікова, Н. Рибалкіна, М. Черемних, П. Щедровицький та інші); технології індивідуального тьюторства в межах профільного навчання (В. Єрошин, Н. Нємова, Т. Афанасьєва, Т. Пуденко, Т. Родєнкова та інші) особливості тьюторства в системі дистанційного навчання (Л. Бендова, О. Ішков, Т. Койчева, Е. Комраков, В. Кухаренко, В. Овсянніков, О. Попович, А. Теслинов, С. Федотова, Г. Чернявська, С. Щенников та інші).

Результати теоретичного аналізу проблеми дозволяють зробити висновок про одночасне існування різних підходів до самих понять «тьютор» та «тьюторство». Так, найбільш поширеним з них є розуміння тьюторства як модульно-тьюторської технології індивідуалізації освіти, що, у свою чергу, передбачає, систему засобів і створення реальних умов для «входження» кожного здобувача освіти з його особистими прагненнями та ресурсами в процес навчання, як управління власною освітньою траєкторією.

Більшість науковців трактують індивідуальну освітню траєкторію як цілеспрямовану освітню програму, що забезпечує індивіду позицію суб'єкту вибору, розробки та реалізації освітнього стандарту при здійсненні тьютором психологічної та педагогічної підтримки, самовизначення і самореалізації [7].

Проте окремі автори вважають, що індивідуальна освітня траєкторія становить набір конкретних дидактичних і методичних засобів забезпечення розвитку учнів, студентів, слухачів дистанційних курсів, що ґрунтується на їхніх індивідуальних особливостях, до яких належать рівні навчання, «навчаємості», когнітивні та метакогнітивні процеси. Так, наприклад, Н.Н. Суртаєва підкреслює, що індивідуальна освітня траєкторія – це певна послідовність елементів навчальної діяльності кожного індивіда з реалізації власних освітніх цілей, що відповідає їхнім здібностям, можливостям, мотивації, інтересам, що здійснюється при координуючій, організуючій, консультуючій діяльності викладача [20].

Згідно поглядів А.С. Гаязова, індивідуальна траєкторія – це прояв стилю навчальної діяльності кожного здобувача освіти, який залежить від його мотивації та навчаємості та здійснюється в співпраці з педагогом. Він переконує, що індивідуальна освітня траєкторія має бути орієнтованою на створення умов для самовираження особистості, при обов'язковому досягненні нею поставленої навчальної мети [4]. А.В. Хуторський інтерпретує індивідуальну освітню траєкторію як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу людини в освіті [23].

Зауважимо, що часто в науковій літературі поняття «індивідуальна освітня траєкторія» та «індивідуальний освітній маршрут» використовуються як взаємозамінні. Проте значення цих понять різні. Під траєкторією зазвичай розуміють лінію руху, а під маршрутом – шлях прямування. Отже, траєкторія освітньої програми поступово набуває своєї конкретизації, «обживається», стає маршрутом.

У контексті комбінованого навчання дорослих, індивідуальну освітню траєкторію доцільно розглядати як усвідомлено та відповідально обраний ними шлях досягнення мети, визначеної навчальним курсом, рівня певних компетентностей, що формуються при постійному психолого-педагогічному супроводі, у процесі якого відбувається їхня творча самореалізація, виявлення та розвиток актуальних і потенційних ресурсів, створення індивідуального освітнього маршруту.

Саме в такому розумінні вищезазначеного поняття, багатьма дослідниками тьюторство визначається як технологія індивідуального

супроводу особистості в процесі опанування певної діяльності, вибудовування індивідуального освітнього маршруту.

Так, Н.А. Костіна [9] і Н.В. Рибалкіна [15], проблематизуючи феномен тьюторства, акцентують увагу на тому, що, на відміну від вчителя і викладача, тьютор піклується про особистісний розвиток суб'єкта навчання, про індивідуальні способи його навчання та розвитку.

О.В. Плахотник схиляється до розуміння тьюторства як принципово нового явища в освіті, підкреслюючи, що педагогічні позиції тьютора є такими, до яких людина надсилає «запити» щодо змісту освіти, і такими, що формують у людини потреби створення саме цих «запитів». Отже, на думку автора, фігуру тьютора можна розглядати як проблематизатора, що ставить проблему перед підопічним, який, унаслідок її розв'язання, набуває «запитів» до цих педагогічних позицій [13].

У процесі взаємодії з тьютором («тьюторською позицією») людина «виходить з власного самовизначення», тоді як взаємодіючи з усіма іншими «педагогічними позиціями» в процесі навчання, відправним пунктом постає навчальна програма. Самовизначення особистості відбувається на перетині соціокультурного та індивідуального просторів, а тьютор, у контексті індивідуально-орієнтованої педагогіки, має з'єднувати ці простори.

Саме таке тлумачення позиції тьюторства можна знайти в працях В.А. Конєва, який зазначає, що тьютор – це не предметник, а педагог, або Вчитель у власному значенні цього слова і з великої літери, що працює не зі «значенням-інформацією», а з культурною ситуацією, при якій у здобувача освіти народжується «знання-думка» [8].

Згідно поглядів М.В. Іващенко, тьютор – це педагог, який супроводжує побудову та реалізацію індивідуальної освітньої програми суб'єктів дистанційного навчання. На думку автора, діяльність тьютора передбачає наявність індивідуальної траєкторії навчання особистості шляхом підтримки її самостійної навчально-пізнавальної діяльності [6].

С.В. Федотова, досліджуючи місце тьютора в системі комбінованого навчання вищої освіти, виокремлює такі його психолого-педагогічні ролі: консультант, викладач, фасилітатор, координатор навчального процесу. Автор розкриває зміст діяльності тьютора в освітній технології продуктивного навчання, що спрямована на методичну й організаційну допомогу студентам у межах проектної або дослідницької діяльності на всіх її етапах [22].

Структуру тьюторської системи навчання в закладі вищої освіти визначає в своїх дослідженнях І.Д. Проскуровська, на думку якої, ця система складається з таких взаємопов'язаних компонентів:

- керівництво заняттями (кураторство), що забезпечує навчання студентів та роботу на період канікул;
- моральне наставництво, що передбачає супровід студентського життя в університеті;
- власне тьюторство [14].

Задача тьютора полягає в створенні та підтримуванні ефективного навчання, зокрема він відповідає за підтримку дискусійного напрямку, передачу

спеціальних знань та відомостей, забезпечує продуктивну взаємодію зі здобувачами освіти при комбінованому навчанні.

До головних принципів тьюторського супроводу можна віднести: відкритість, варіативність, гнучкість, мобільність, відповідальність, самомотивованість, людинорозмірність, спрямованість на особистісний розвиток.

У системі очно-дистанційного навчання дорослих тьютор виконує такі функції:

- організацію проведення активних форм навчання, що базуються на взаємодії учасників навчального процесу, та спрямовані на опанування ними певних компетентностей;

- забезпечення реалізації навчальних заходів, запланованих у межах відповідного очно-дистанційного курсу;

- забезпечення своєчасної та якісної методичної допомоги;

- забезпечення своєчасної взаємодії зі співробітниками, які здійснюють організаційний, адміністративний та технологічний супровід процесу навчання [14].

Згідно поглядів В.М. Кухаренко, Н.Є. Твердохлебової, О.В Рибалко, до основних обов'язків тьютора при комбінованому навчанні в закладі вищої освіти належать:

- надання загальних відомостей про технологію, використану в процесі навчання, підключення студентів до списку розсилки;

- організація дистанційних занять, облік і своєчасне коригування ходу навчання;

- забезпечення обмеженого доступу до закритої частини освітнього серверу;

- надання додаткової інформації;

- організація площадок спілкування студентів;

- контроль та оцінка виконаних робіт, повідомлення про їхні результати [21].

Автори зазначають, що крім цих обов'язків тьютор у своїй діяльності може здійснювати інформаційне забезпечення, надавати інструкції до самостійної роботи, здійснювати зворотний зв'язок, стимулювати та підтримувати мотивацію до навчання та засоби передачі навчальної інформації [21].

З точки зору Л.В. Бендової, компетентність викладача-тьютора характеризується сукупністю компетентностей:

- загальнокультурних, що включають загальну грамотність, навички усного та письмового мовлення, толерантність, здатність до емпатії, прояву поваги до прав та свобод іншої людини, вміння аналізувати та коригувати власну діяльність, навички самопрезентації;

- психолого-педагогічних, до яких можна віднести вміння підбирати та розробляти навчально-методичні матеріали, оцінювати їхню якість щодо сучасних стандартів освіти; уміння використовувати в навчальному процесі сучасні психолого-педагогічні технології, що відповідають завданням курсу або

програми та стимулюють активність осіб, що навчаються; уміння надавати допомогу та підтримку, стимулювати та підтримувати мотивацію до навчання, допомагати в конфліктних ситуаціях, вибудовувати співробітництво на основі знань психології міжособистісних комунікацій, психології груп, вікової психології;

– компетентностей у галузі сучасних інформаційних технологій: умінь їхнього застосування в процесі організації взаємодії учасників навчального процесу та надання відповідних матеріалів для навчання [2].

У контексті очно-дистанційного навчання, тьюторський супровід постає як психолого-педагогічна діяльність з індивідуалізації освіти, яку спрямовано на виявлення та розвиток освітніх мотивів та інтересів, пошук освітніх ресурсів для створення індивідуальної освітньої програми, на роботу з освітнім замовленням, формування рефлексії [1].

У свою чергу, реалізація принципу індивідуалізації в освіті, сприяє найбільш повному розкриттю особистісного потенціалу індивідів, що навчаються, за умов встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин між тьютором та підопічними, в яких кожна сторона бере на себе відповідальність за власний вибір [3].

Дійсно, тьюторський супровід є принципово неможливим без ставлення тьютора до свого підопічного як до рівноправного партнера. Здатність вибудовувати суб'єкт-суб'єктні відносини значною мірою залежить від професійних та особистісних якостей тьютора, серед яких важливе місце посідають:

- прагнення до співробітництва та співтворчості;
- здатність аналізувати, порівнювати та конструювати професійні дії відповідно до новітніх освітніх цілей, планувати професійну діяльність, науково обґрунтовано обирати методи і форми організації навчального процесу відповідно до сучасних вимог суспільства;
- вимогливість у поєднанні з повагою до підопічного;
- об'єктивність в оцінюванні;
- усвідомлення необхідності вибудовувати середовище розвитку, володіння психолого-педагогічними методами дослідження та діагностики розвитку особистості та колективу;
- володіння педагогічною майстерністю та освітніми технологіями;
- готовність будувати спілкування з підопічним на основі урізноманітнення спільної діяльності й урахування його актуальних ресурсів;
- прагнення до самоосвіти та саморозвитку [16].

Отже, тьюторство спрямоване на розвиток особистості, її самостійність, відповідальність у прийнятті рішень, формування позитивного ставлення до себе та оточуючих, культури мислення в цілому. У системі комбінованої очно-дистанційної освіти під тьюторіалом розуміють системні заняття, що проводяться тьютором на основі активних методів навчання, спрямовані як на засвоєння слухачами дистанційного курсу певного матеріалу, так і на контроль їхніх знань, умінь і навичок, що зумовлює обов'язкове володіння тьютором сучасними педагогічними та комп'ютерними технологіями.

Згідно поглядів Б.Д. Ельконіна, тьюторство є однією з форм посередництва, медіації та має особистісну і соціальну складові. На його думку, посередництво становить ядро, одиницю, «зернятко» будь-якої освітньої форми, будь-якої форми, в якій людина будує свій власний образ і, відповідно, образ усього того, що її оточує [24].

З нашої точки зору, саме прогресивне посередництво, що полягає в трансформації домінантних протилежностей у більш вузькі й, відповідно, менш різкі опозиції, є процесом формування раніше невідомих альтернатив, розширення їхнього спектра; процесом нарощування рефлексії суб'єкта через формування послідовної системи більш близьких і конкретних полюсів, поки, нарешті, не буде знайдено медіатор, семантичні ресурси якого дозволять поєднати протилежності, що, у свою чергу, і відповідає меті навчання – «зняти» вихідну суперечність між актуальним та бажаним результатами пізнання.

Посередницькі дії і посередництво Б.Д. Ельконін розглядає в двох контекстах і двох аспектах: екзистенціальному (посередницька дія як тип людського існування) і соціальному (місце посередницької дії і посередництва в соціальній тканині, що народжується) [24].

У сучасному освітньому дискурсі можна виокремити два протилежні процеси, перший з яких спрямовано на розширення смислового діапазону «Іншого», другий – на нівелювання особистісних властивостей суб'єкта, замість яких пропонується «готовий» образ «Іншого». Саме в першому випадку, коли особистість здійснює творчий пошук і сутнісний вибір свого власного шляху в навчанні, свого унікального проекту серед безлічі варіантів проектів «Інших», надзвичайно актуальною постає проблема тьюторства та тьюторських технологій, основна задача яких полягає в конструюванні в комунікативному освітньому просторі особистісних «можливих світів». При цьому ефективність та результативність тьюторських технологій навчання визначається мірою відповідності навчального матеріалу внутрішньо сформованим і усвідомленим інтелектуальним потребам, смисло-ціннісним орієнтаціям та мотивам особистості.

При комбінованій очно-дистанційній (модульно-тьюторській) формі навчання створюються умови для активної пізнавальної діяльності, де не має місця пасивному читанню тексту або слуханню голосу викладача. Навчання перетворюється на процес активного керівництва власною пізнавальною діяльністю як з боку тих, хто навчається, так і з боку самого тьютора.

Оскільки акцент робиться на самостійну, індивідуальну роботу в межах певного навчального модуля, то ефективність модульно-тьюторського навчання практично не залежить від того, яка кількість осіб буде брати участь у заняттях. А обов'язковою умовою ефективності такої системи стає зацікавленість у навчанні, бажання вчитися, взаєморозуміння обох сторін у цьому процесі. Отже, важливою рисою модульно-тьюторського навчання є суб'єкт-суб'єктний характер взаємодії осіб, що беруть участь у педагогічному процесі. При цьому методи і форми проведення занять з тьютором можуть бути принципово різноманітними.

Наприклад, Н.В. Пилипчевська виокремлює такі види тьюторських консультацій:

- стартова консультація, що проводиться на початку навчання; на ній тьютор та його підопічний разом ставлять найближчі цілі і завдання, вербалізують свої очікування, планують індивідуальні або групові заняття;

- аналітична консультація, підчас проведення якої аналізується певний етап реалізації індивідуальної освітньої програми; обговорюються «плюси» і «мінуси», труднощі та несподіванки, з якими доводиться зіткнутися як тьютору, так і тьюторантам, висловлюються побажання та пропозиції на майбутнє;

- робоча консультація, підчас проведення якої підбивають проміжні підсумки поточної роботи, визначають труднощі в реалізації індивідуальної освітньої програми, їхні причини та способи подолання;

- підсумкова консультація, яка фіксує результати просування кожного тьюторанта до поставлених цілей та виконання їм завдань, поставлених на цьому етапі реалізації індивідуальної освітньої програми;

- тематична консультація, що спрямована на обговорювання актуальних проблем та основних запитів і потреб тьюторантів [12].

Окрім консультацій тьютор може проводити навчальні семінари – тьюторіали – групові практичні заняття, що доповнюють самостійні заняття при навчанні за технологією *blended learning*. Підчас тьюторіалів використовуються активні форми взаємодії з підопічними, які спрямовані на розвиток їхніх когнітивних, комунікативних, рефлексивних здатностей тощо. Тьюторіал є видом відкритого навчального заняття із застосуванням методів інтерактивного й інтенсивного навчання, спрямованого на отримання особистістю досвіду засвоєння як типових, так і нестандартних способів побудови індивідуальних освітніх маршрутів. Тьюторські практики можуть реалізовуватися в режимах очного контакту, телефонного або відеозв'язку та в мережевих режимах (*on-line, of-line*).

Узагальнюючи вищезазначене, зауважимо, що тьюторську практику підтримки дистанційної освіти можна розглядати в двох аспектах:

- тьюторська практика як супровід індивідуальної освітньої програми – реалізація супроводу всього процесу проектування і побудови особистістю власної освітньої програми, розпочинаючи від роботи з первинним пізнавальним інтересом, поглибленням цього інтересу (завдяки освітнім дослідженням чи проектам), роботи по створенню освітнього проекту і до тьюторського консультування в процесі реалізації навчальної програми, використовуючи навички роботи в Інтернет-середовищі;

- тьюторська практика відкритої освіти як розробка і використання соціально-психологічних технологій, що дозволяють через систему відкритої освіти створювати громадянські інститути.

**Висновки.** Підводячи підсумок, слід ще раз підкреслити, що діяльність тьютора змістовно визначається як діяльність партнера, наставника, консультанта, який супроводжує навчальний процес індивіда, який, у свою чергу, постає суб'єктом власного життєздійснення, здатним самостійно

вибудувати свій індивідуальний освітній маршрут упродовж життя. Тьюторська позиція, як особлива професійна позиція, характеризує ціннісно-сміслову ставлення тьютора до власної професії та навчання в цілому, реалізується в умінні створювати розвивальне середовище, втілюється в різних сферах життєдіяльності особистості, виступає показником якості її психологічного та педагогічного професіоналізму.

Розвиток суб'єктності дорослих у комбінованому навчанні відбувається в діалозі (взаємодії) з тьютором, задача якого – спонукати індивіда до саморозвитку, який, згідно поглядів М.Л. Смульсон, визначається як зміна «ментальної моделі світу, або системи ментальних моделей (менталітету); а також як набуття нового смислу; як реінтерпретація особистого досвіду» [18].

Тьютор як «присутній Інший» володіє для особистості усвідомлюваною й невідомою суб'єктністю, тобто здатністю бути стимулом, ініціатором, зразком, цінителем, продовжувачем її активності» [19]. Отже, у контексті очно-дистанційного навчання дорослих тьютор виступає співавтором розвитку особистості, носієм її «відображеної суб'єктності» (В.А. Петровський). Інститут тьюторства як одна із систем сучасної комбінованої очно-дистанційної освіти дорослих формує і транслює певні моделі суб'єкт-суб'єктних відносин, усередині яких «Своє» та «Інше» стикаються і взаємодіють, зберігаючи при цьому власну «інакшість» і своєрідність, стимулює творчий пошук сутнісного вибору власного шляху, проектування свого життєвого простору, унікального буття серед нескінченної кількості варіантів буттєвих проектів «Інших», задає певні фрейми, усередині яких уможлиблюється втілення безлічі варіацій смислового «розгортання» життєвих та особистісних проектів.

### Список використаних джерел

1. Абрамовских Н. В. Тьюторство : история и современность [Электронный ресурс] / Н. В. Абрамовских, Е. А. Казаева. – 2013. – Режим доступа : <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2013/2013-3-31.pdf>
2. Бендова Л. В. Функции тьютора в сети ОДПО / Л. В. Бендова // Высшее образование в России. – 2007. – № 12. – С. 82–89.
3. Волченкова К. Н. Тьюторское сопровождение как основа субъект-субъектных отношений тьютора и студента [Электронный ресурс] / К. Н. Волченкова // Вестник Южно-уральского государственного университета. Серия «Образование. Педагогические науки». – 2013. – Т. 5. – № 3. – Режим доступа : <https://vestnik.susu.ru/ped/article/view/82>
4. Гаязов А. С. Образование и образованность гражданина в современном мире / А. С. Гаязов. – М. : Наука, 2003. – 256 с.
5. Дистанційне навчання : психологічні засади : монографія / М. Л. Смульсон, Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдак та ін. ; за ред. М. Л. Смульсон. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 240 с.
6. Іващенко М. В. Особливості проектування методичної підготовки вчителя інформатики як тьютора в дистанційному навчанні / М. В. Іващенко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. – 2013. – Вип. 39 (2). – С. 13–18.

7. Каньковский И. Е. Использование учебного потенциала web-квестов в процессе самостоятельной работы студентов / И. Е. Каньковский // Инклюзивное образование: проблемы и перспективы : сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции «Сетевое взаимодействие университетов с социальными партнерами в области инклюзивного образования : международный и региональный аспект» (Великий Новгород, 19-21 мая 2014 года) / сост. Е. В. Иванов. – Великий Новгород : Изд-во НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2014. – С. 109–114.
8. Конев В. А. Культура и архитектура педагогического пространства / В. А. Конев // Вопросы философии. – 1996. – № 10. – С. 46–57.
9. Костина Н. А. Тьютор как сопровождающий развитие педагогов / Н. А. Костина // Сибирский учитель. – 2006. – № 1. – С. 34–38.
10. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання : умови застосування. Дистанційний курс : навч. посібник / за ред. В. М. Кухаренко, 3-є вид. / В. М. Кухаренко, О. В. Рибалко, Н. Г. Спротенко. – Харків : НТУ «ХПШ», «Торсінг», 2002. – 320 с.
11. Кухаренко В. М. Змішане навчання. Вебінар [Електронний ресурс] / В. М. Кухаренко. – 2014. – Режим доступу: <http://www.wiziq.com/online-class/2190095-intel-blended>
12. Пилипчевская Н. В. Тьюторская деятельность : теория и практика : учебно-методическое пособие для студентов, тьюторов и педагогов высшей школы / Н. В. Пилипчевская. – Красноярск : Изд-во Краснояр. гос. пед. ун-та им. В. П. Астафьева, 2009. – 136 с.
13. Плахотник О. В. Проблематика тьюторства в философском контексте / О. В. Плахотник // Філософські перипетії. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Харьков : ХНУ, 2001. – № 509. – С. 221–223.
14. Проскуровская И. Д. К вопросу о реконструкции исторических оснований тьюторства (на материале истории английских университетов) [Электронный ресурс] / И. Д. Проскуровская // Исторические реконструкции тьюторства. – 1997. – Режим доступа : <http://opencu.ru/uploads/k-voprosu-o-rekonstrukcii1.pdf>
15. Рыбалкина Н. В. Идея тьюторства – идея педагогического поиска / Н. В. Рыбалкина // Тьюторство : идея и идеология. – Томск : ТГУ, 1996. – С. 15–30.
16. Семеновська Л. Методичні аспекти реалізації тьюторського супроводу вивчення педагогічних дисциплін / Л. Семеновська // Естетика і етика педагогічної дії. – 2014. – Вип. 8. – С. 121–133.
17. Сергиенко Е. А. Принципы психологии развития : современный взгляд [Электронный ресурс] / Е. А. Сергиенко // Психологические исследования. – 2012. – Т. 5. – № 24. – Режим доступа : <http://psystudy.ru/num/2012v5n24/711-sergienko24.html>
18. Смутьсон М. Л. Категорія розвитку в сучасній психології [Електронний ресурс] / М. Л. Смутьсон // Технології розвитку інтелекту. – 2013. – № 4. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri\\_2013\\_4\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2013_4_3)

19. Старовойтенко Е. Б. Возможности я в отношении к другому : герменевтика и рефлексия / Е. Б. Старовойтенко // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2013. – Т. 10. – № 4. – С. 121–142.
20. Суртаева Н. Н. Нетрадиционные педагогические технологии: парацентрическая технология. Учебное научное пособие / Н. Н. Суртаева. – М. – Омск : Омск. гос. пед. ун-т, 1974. – 22 с.
21. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / В. М. Кухаренко, С. М. Березенська, К. Л. Бугайчук, Н. Ю. Олійник, Т. О. Олійник, О. В. Рибалко, Н. Г. Сиротенко, А. Л. Столяревська ; ред. В. М. Кухаренко – Харків : «Міськдрук», НТУ «ХПІ», 2016. – 284 с.
22. Федотова С. В. Технология «Тьюторство» – образовательный поиск наставника и подопечного [Электронный ресурс] / С. В. Федотова // Журнал «Инфо-Net-ПОИСК». – 2005. – Вып. 2. – Режим доступа : [http://oso.rcsz.ru/InfoNet/N2/htm\\_fl/innv/inv1.htm](http://oso.rcsz.ru/InfoNet/N2/htm_fl/innv/inv1.htm)
23. Хуторской А. В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. – 383 с. – (Педагогическая мастерская).
24. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
25. Bonk C. J. The handbook of blended learning environments : Global perspectives, local designs / C. J. Bonk, C. R. Graham. – San Francisco : Jossey-Bass/Pfeiffer, 2006. – 585 p.
26. Graham C. R. Blended learning system: Definition, current trends and future direction / C. R. Graham ; in C. J. Bonk, C. R. Graham eds. // Handbook of Blended Learning : Global Perspectives, Local Designs. – Pfeiffer, San Francisco, 2005. – P. 3–21.
27. McGee P. Blended Course Design : A Synthesis Of Best Practices / P. McGee, A. Reis // Journal of Asynchronous Learning Networks. – 2012. – Vol. 16. – Issue 4. – P. 7–22.
28. Moebs S. Towards a good mix in blended learning for small and medium sized enterprises – Outline of a Delphi Study / S. Moebs, S. Weibelzahl // Proceedings of the Workshop on Blended Learning and SMEs held in conjunction with the 1st European Conference on Technology Enhancing Learning Crete. – Greece, 2006. – P. 1–6.
29. Schank R. Virtual Learning : A Revolutionary Approach to Building a Highly Skilled Workforce / Schank R. – NY : McGraw Hill, 1997. – 185 p.

### References transliterated

1. Abramovskikh N. V. T'yutorstvo : istoriya i sovremennost' [Elektronnyy resurs] / N. V. Abramovskikh, Ye. A. Kazayeva. – 2013. – Rezhim dostupa : <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2013/2013-3-31.pdf>
2. Bendova L. V. Funktsii t'yutora v seti ODPO / L. V. Bendova // Vyssheyeobrazovaniye v Rossii. – 2007. – № 12. – S. 82–89.
3. Volchenkova K. N. T'yutorskoye soprovozhdeniye kak osnova sub"yekt-sub"yektnykh otnosheniy t'yutora i studenta [Elektronnyy resurs] /

K. N. Volchenkova // Vestnik Yuzhno-ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya «Obrazovaniye. Pedagogicheskiye nauki». – 2013. – T. 5. – № 3. – Rezhim dostupa : <https://vestnik.susu.ru/ped/article/view/82>

4. Gayazov A. S. Obrazovaniye i obrazovannost' grazhdanina v sovremennom mire / A. S. Gayazov. – M. : Nauka, 2003. – 256 s.

5. Dstantsíyne navchannya : psikhologíchní zasadi : monografíya / M. L. Smul'son, YU. Í. Mashbits', M. Í. Zhaldak ta ín. ; za red. M. L. Smul'son. – Kírovograd : Ímeks-LTD, 2012. – 240 s.

6. Ívashchenko M. V. Osoblivostí proyektuvannya metodichnoï pídgotovki vchitelya ínformatiki yak t'yutora v distantsíynomu navchanní / M. V. Ívashchenko // Problemi suchasnoï pedagogíchnoï osvítí. Pedagogíka í psikhologíya. – 2013. – Vip. 39 (2). – S. 13–18.

7. Kan'kovskiy I. Ye. Ispol'zovaniye uchebnogo potentsiala web-kvestov v protsesse samostoyatel'noy raboty studentov / I. Ye. Kan'kovskiy // Inklyuzivnoye obrazovaniye: problemy i perspektivy : sbornik nauchnykh trudov po materialam mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Setevoye vzaimodeystviye universitetov s sotsial'nymi partnerami v oblasti inklyuzivnogo obrazovaniya : mezhdunarodnyy i regional'nyy aspekt» (Velikiy Novgorod, 19-21 maya 2014 goda) / sost. Ye. V. Ivanov. – Velikiy Novgorod : Izd-vo NovGU im. Yaroslava Mudrogo, 2014. – S. 109–114.

8. Konev V. A. Kul'tura i arkhitektura pedagogicheskogo prostranstva / V. A. Konev // Voprosy filosofii. – 1996. – № 10. – S. 46–57.

9. Kostina N. A. T'yutor kak soprovozhdayushchiy razvitiye pedagogov / N. A. Kostina // Sibirskiy uchitel'. – 2006. – № 1. – S. 34–38.

10. Kukharenko V. M. Dstantsíyne navchannya : umovi zastosuvannya. Dstantsíyniu kurs : navch. posíbnik / za red. V. M. Kukharenko, 3-ê vid. / V. M. Kukhareko, O. V. Ribalko, N. G. Sprotenko. – Kharkív : NTU «KHPSH», «Torsíng», 2002. – 320 s.

11. Kukharenko V. M. Zmíshane navchannya. Vebínar [Yelektronniy resurs] / V. M. Kukharenko. – 2014. – Rezhim dostupu: <http://www.wiziq.com/online-class/2190095-intel-blended>

12. Pilipchevskaya N. V. T'yutorskaya deyatel'nost' : teoriya i praktika : uchebno-metodicheskoye posobiye dlya studentov, t'yutorov i pedagogov vysshey shkoly / N. V. Pilipchevskaya. – Krasnoyarsk : Izd-vo Krasnoyar. gos. ped. un-ta im. V. P. Astaf'yeva, 2009. – 136 s.

13. Plakhotnik O. V. Problematika t'yutorstva v filosofskom kontekste / O. V. Plakhotnik // Fílosofs'kí peripetíí. Vísnik Kharkívs'kogo natsíonal'nogo uníversitetu ím. V. N. Karazína. – Khar'kov : KHNU, 2001. – № 509. – S. 221–223.

14. Proskurovskaya I. D. K voprosu o rekonstruktsii istoricheskikh osnovaniy t'yutorstva (na materiale istorii angliyskikh universitetov) [Elektronniy resurs] / I. D. Proskurovskaya // Istoricheskíye rekonstruktsii t'yutorstva. – 1997. – Rezhim dostupa : <http://opencu.ru/uploads/k-voprosu-o-rekonstrukcii1.pdf>

15. Rybalkina N. V. Ideya t'yutorstva – ideya pedagogicheskogo poiska / N. V. Rybalkina // T'yutorstvo : ideya i ideologiya. – Tomsk : TGU, 1996. – C. 15–30.

16. Semenovs'ka L. Metodichni aspekti realizatsii t'yutors'kogo suprovodu vivchennya pedagogichnikh distsiplin / L. Semenovs'ka // Yestetika i yetika pedagogichnoï díi. – 2014. – Vip. 8. – S. 121–133.
17. Sergiyenko Ye. A. Printsipy psikhologii razvitiya : sovremennyy viglyad [Elektronnyy resurs] / Ye. A. Sergiyenko // Psikhologicheskiye issledovaniya. – 2012. – T. 5. – № 24. – Rezhim dostupa : <http://psystudy.ru/num/2012v5n24/711-sergienko24.html>
18. Smul'son M. L. Kategoriya rozvitku v suchasniy psikhologii [Yelektronniy resurs] / M. L. Smul'son // Tekhnologii rozvitku intelektu. – 2013. – № 4. – Rezhim dostupu : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri\\_2013\\_4\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2013_4_3)
19. Starovoytenko Ye. B. Vozmozhnosti ya v otnoshenii k drugomu : germeneytika i refleksiya / Ye. B. Starovoytenko // Psikhologiya. Zhurnal Vysshey shkoly ekonomiki. – 2013. – T. 10. – № 4. – S. 121–142.
20. Surtayeva N. N. Netraditsionnyye pedagogicheskiye tekhnologii: paratsentricheskaya tekhnologiya. Uchebnoye nauchnoye posobiye / N. N. Surtayeva. – M. – Omsk : Omsk. gos. ped. un-t, 1974. – 22 s.
21. Teoriya ta praktika zmishanogo navchannya : monografiya / V. M. Kukharenko, S. M. Berezens'ka, K. L. Bugaychuk, N. YU. Olíynik, T. O. Olíynik, O. V. Ribalko, N. G. Sirotenko, A. L. Stolyarevs'ka ; red. V. M. Kukharenko – Kharkiv : «Mís'kdruk», NTU «KHPÍ», 2016. – 284 s.
22. Fedotova S. V. Tekhnologiya «T'yutorstvo» – obrazovatel'nyy poisk nastavnika i podopechnogo [Elektronnyy resurs] / S. V. Fedotova // Zhurnal «Info-Net-POISK». – 2005. – Vip. 2. – Rezhim dostupa : [http://oso.rcsz.ru/InfoNet/N2/htm\\_fl/innv/inv1.htm](http://oso.rcsz.ru/InfoNet/N2/htm_fl/innv/inv1.htm)
23. Khutorskoy A. V. Metodika lichnostno-oriyentirovannogo obucheniya. Kak obuchat' vsekh po-raznomu? / A. V. Khutorskoy. – M. : Izd-vo VLADOS-PRESS, 2005. – 383 s. – (Pedagogicheskaya masterskaya).
24. El'konin D. B. Izbrannyye psikhologicheskiye trudy / D. B. El'konin. – M. : Pedagogika, 1989. – 560 s.
25. Bonk C. J. The handbook of blended learning environments : Global perspectives, local designs / C. J. Bonk, C. R. Graham. – San Francisco : Jossey-Bass/Pfeiffer, 2006. – 585 p.
26. Graham C. R. Blended learning system: Definition, current trends and future direction / C. R. Graham ; in C. J. Bonk, C. R. Graham eds. // Handbook of Blended Learning : Global Perspectives, Local Designs. – Pfeiffer, San Francisco, 2005. – P. 3–21.
27. McGee P. Blended Course Design : A Synthesis Of Best Practices / P. McGee, A. Reis // Journal of Asynchronous Learning Networks. – 2012. – Vol. 16. – Issue 4. – P. 7–22.
28. Moebis S. Towards a good mix in blended learning for small and medium sized enterprises – Outline of a Delphi Study / S. Moebis, S. Weibelzahl // Proceedings of the Workshop on Blended Learning and SMEs held in conjunction with the 1st European Conference on Technology Enhancing Learning Crete. – Greece, 2006. – P. 1–6.



29. Schank R. Virtual Learning : A Revolutionary Approach to Building a Highly Skilled Workforce / Schank R. – NY : McGraw Hill, 1997. – 185 p.

*Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.*

*Авторське право (c) 2018 Rudnytska Svitlana Yuriiivna Рудницька Світлана Юріївна*

*Отримано: 04.09.2018*

*Відрецензовано: 18.09.2018*

*Опубліковано: 12.10.2018*

*DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2019.2.9.3>*